

Anneli Viherä-Aarnio

Kotimaisten metsäpuiden erikoismuotojen rikkautta

Kirjan missio

Metsäpuiden erikoismuodot” -kirjan tavoitteena on tehdä tunnetuksi kotimaisten metsäpuidemme tavallisuudesta poikkeavia muotoja sekä innostaa niiden entistä monipuolisempaan ja laajempaan kaupalliseen tuotantoon ja käyttöön sekä julkisessa viherrakentamisessa että kotipihojen kaunistajina.

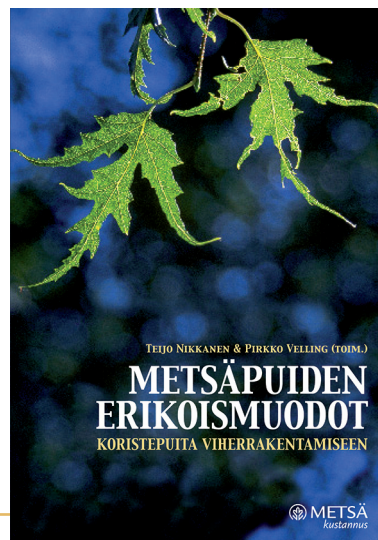
Toteutuessaan kirjan idea – kotimaisten erikoismuotojen käytön lisääminen – tarjoaisikin monenlaisia hyötyjä. Ainakin osa ulkomaisen kasvimateriaalin tuontiin käytetyistä euroista jäisi kotimaahan, koristepuutuotannon ketjuun Suomessa syntyisi työpaikkoja ja viherrakentamiseen saataisiin monipuolisempia ja kestävämpiä kotimaisia kasvikantoja.

Viherrakentamiseen käytettävistä koristepuiden taimista, erityisesti havukasveista, suuri osa tuodaan Suomeen Keski-Euroopasta, mistä on seurauksena ongelmia taimien ilmaston kestävydessä. Kotimaista alkuperää olevia ja kotimaassa tuotettuja koristepuita olisi mahdollista viljellä nykyistä paljon enemmän. Vaikka kotimaisten puiden erikoisuudet ovatkin kiinnostaneet jo pitkään, ei vakiintunutta tuotantoa ole saatu aikaan. Toivottavasti nyt ilmestynyt kirja antaa tähän uuden sysäyksen.

Kirjoittajat tiedon lähteillä

”Metsäpuiden erikoismuodot” on koonnut saman pöydän ääreen metsä- ja viheralan sekä kasvitie-

Nikkanen, T. & Velling, P. (toim.). 2011. **Metsäpuiden erikoismuodot**. Koristepuita viherrakentamiseen. Metsäkustannus, Helsinki. 156 s. ISBN 978-952-5694-81-9.

teen asiantuntijoita. Kirjan ovat toimittaneet Metsäntutkimuslaitoksen tutkijat Teijo Nikkanen ja Pirkko Velling. He ja muut metlalaiset kirjoittajat varmasti hyvin tuntevatkin erikoismuotojen valinnan, tutkimuksen ja lisäyksen historian ja käytännöt. Kasvitaksonomisesti hankalan aiheen käsit-

telyyn on osallistunut myös Helsingin yliopiston Luonnontieteellisen keskusmuseon Kasvimuseon yli-intendentti Henry Väre. Koristepuiden käytön, tuotannon, tuonnin ja kaupan alan asiantuntemusta tuo kirjaan Taimistoviljelijät ry:n toiminnanjohtaja Jyri Uimonen.

Hyvä kokonaisuus

Kirjan alussa selostetaan kasvien luokittelun ja nimeämisen yleiset periaatteet sekä eritasoiset kasvitaksonomiset ryhmät. Taksonomian perusyksikkö, laji, ja lajinsisäiset suppeammat yksiköt (alalaji, muunnos, muoto ja lajike) käsitellään tarkemmin. Tämä onkin välttämätöntä, jotta voisi ymmärtää maallikosta ehkä vaikealta tuntuvan erikoismuotojen nimeämiskäytännön ja nimien kirjoitusasun kurssiiveineen, lyhenteineen ja yläpilkkuneen.

Erikoismuodolla tarkoitetaan puuta, jolla on kyseisen puulajin normaaliasusta selvästi poikkeava piirre, esim. kääpiökasvuisuus, rungon tai oksien kasvutapa, lehtien väri tai muoto. Terminä erikoismuoto on epävirallinen. Se ei edusta mitään tiettyä taksonomista tasoa, vaan puulajin erikoismuodoiksi voidaan nimittää sen lajikkeita, muotoja tai muunnoksia. Poikkeavan ulkoasun syyt ja erikoismuodon syntymekanismia ei useinkaan tunneta, mutta todennäköisesti taustalla on kyseisen ominaisuuden kehitystä säätelevässä geenissä tapahtunut mutaatio.

Metsäpuiden erikoismuotojen valinnan Suomen metsistä ja rekisteröinnin käynnisti Metsäpuiden rodunjalostussäätiön ensimmäisenä toiminnanjohtajana ja Metsätutkimuslaitoksen tutkijana toiminut tohtori Risto Sarvas 1940-luvun lopulla. Perinnöllisten mutaatioiden tuloksena syntyneiden poikkeavien puiden arvioitiin jo tuolloin olevan arvokasta tutkimusaineistoa metsägeneettiselle tutkimukselle. Sittemmin Metsäntutkimuslaitoksen metsägeneettiin rekisteriin on kerätty tiedot yli 1800 erikoisesta puusta, ja niistä yli 600 on tallennettu varttamalla kokoelmiin. On hienoa, että tuo vuosikymmenien aikana metsänjalostuksen ja metsäntutkimuksen suurten linjojen ohessa tehty, ja aikanaan ehkä ”lil-lukanvarsina” pidetty hiljainen työ nyt esitellään kirjassa suurelle yleisölle. Vartekokoelmissa tallella olevat erikoismuodot olisivat nyt arvokas lähtökohta kotimaisten koristepuiden lisäykselle.

Kirjassa esitellään lyhyellä sanallisella kuvauksella lähes sata kotimaisten metsäpuidemme erikoismuotoa, joista useimmista on mukana myös valokuva. Lähtökohtana esittelyssä ovat nimenomaan Suomen metsistä löytyneet ja rekisteröidyt puuyksilöt. Kuvateksteissä mainitut puiden kasvupaikat ja kantapuunumerot sitovat tiedon konkreettisella ja havainnollisella tavalla tuttuihin paikkakuntiin ja olemassa oleviin lisäyslätteisiin.

Erikoismuotojen käyttöä koristepuina ja niiden soveltuvuutta erilaisiin kohteisiin sekä julkisessa viherrakentamisessa että kotipihoissa esitellään kirjassa myös runsaan kuvamateriaalin kera. Erityisen hyödyllinen on lukijalle kappale, jossa kerrotaan, missä arboretumeissa, puistoissa ja kasvitieteellisissä puutarhoissa on tutustumista varten nähtävillä runsaasti erikoismuotoja.

Erikoismuotojen monistaminen ja tuotanto edellyttää lähes poikkeuksetta kasvullista lisäystä, ja niinpä kirjassa on myös perusteellinen ja havainnollinen kloonausmenetelmien kuvaus.

Koristepuiden tuotantoa, tuontia, kauppaa ja taimien laadunvalvontaa sekä niitä koskevaa lainsäädäntöä käsitellään omassa luvussaan. Siitä käy kouriintuntuvasti ilmi, miten suuri osuus koristepuuaineistosta tuodaan ulkomailta. Erityisen mielenkiintoista oli lukea kotitalouksien koon, varallisuuden ja asuinpaikan vaikutuksesta koristetaimien kulutustapoihin: Pienituloiset ostavat perennoja ja hedelmäpuita, varakkaat suosivat havukasvi-istutuksia. Yli 50-vuotiaiden naisten perheet ostavat valtaosan ryhmäruusuista.

Erikoismuotojen tutkimuksen vaiheet 1930–40-luvulta Olli Heikinheimon ja Sakari Saarnijoen ajoilta aina viime vuosien risteytysohjelmiin ja lisäysmenetelmien kehittämiseen käydään kirjassa läpi. Pienimittakaavaisilla risteytysohjelmilla ja vähäiselläkin rahallisella panostuksella voidaan saada aikaiseksi jännittäviä uusia erikoispuita, ja yhdestäkin lupaavasta yksilöstä voidaan haluttaessa monistaa miljoonia kappaleita solukkoviljelyllä. Tutkimusta esittelevä kappale myös muistuttaa siitä, että vaikka metsistä vuosikymmenien saatossa löytyneet ja rekisteröidyt luonnonoikut olisivat vailla metsätaloudellista merkitystä, voi niiden perimän tuntemus olla suureksi avuksi tutkittaessa taloudellisesti merkittäviä ominaisuuksia.

Erikoismuotojen luokittelun ja nimeämisen hankaluuksia

Käydessään läpi metsägeneettisen rekisterin erikoismuotopuita tekijät ovat varmasti törmänneet moniin hankaliin taksonomisiin ja nimikysymyksiin. Luvun 3 kirjoittaminen ei ole ollut helppo tehtävä, mikä on havaittavissa lievästi haparointina ja monenkirjavuutena erikoismuotojen luokittelussa ja nimistössä. Otetaanpa esimerkiksi kuusen kääpiökasvuinen ja pallomainen lajike *Picea abies* 'Mörkö'. Se esiintyy nimillä kääpiökuusi 'Mörkö' (s. 14), pallolatvakuusi *P. abies* f. *globosa* (s. 134), pallokuusi 'Mörkö' (s. 142) ja pallolatvakuusen lajike 'Mörkö' (hakemisto s. 153). Toisaalta 'Mörköä' ei mainita tuulenpesä- ja pallolatvakuusen yhteydessä, ja 'Mörkö' -parka on unohtunut myös kääpiökuusten esittelystä (s. 39).

Kaikilla kirjassa esiteltyillä erikoismuodoilla ei vielä ole ollut saatavilla virallista suomenkielistä nimeä. Pulma on ratkaistu antamalla virallisen nimen puuttuessa epävirallinen nimi lainausmerkeissä. Tässä käytännössä ei kuitenkaan pysytä johdonmukaisesti. Esimerkiksi ”mukurakuusi” esiintyy sivulla 25 ilman lainausmerkkejä, hakemistossa (s. 153) ja sivun 33 kuvatekstissä lainausmerkeissä, mutta sivun 43 tekstissä ja kuvatekstissä jälleen ilman lainausmerkkejä. Männyn erikoismuotojen kohdalla lukijalle tulee uutena ”pylväsmänty”. Kirjoittajat tarkoittanevat sitä yleisnimeksi kapealatvaiselle ja lyhytoksaiselle männylle. ”Kanervan mänty” puolestaan on tietty Punkaharjulla kasvava yksilö. Hakemistossa oleva kirjoitustapa (*Pinus sylvestris* ”Kanerva”) luo mielikuvan lähes lajikkeen statuksesta, vaikkei nimi olekaan yksinkertaisissa lainausmerkeissä lajikkeen tapaan. Kuitenkin sivulla 135 kyseinen puu on edelleen vain ns. Kanervan mänty ilman mitään lainausmerkkejä. Miksi ihmeessä lukijalle tarjotaan samassa kappaleessa kaksi uutta nimeä, joista toisesta lisäksi useita kirjoitusasuja?

Kirjan lopussa on kaksi hakemistoa, joiden avulla puutaksonit löytyvät sekä suomenkielisen että tieteellisen nimen perusteella. Hakemistot ovatkin olennaisen tärkeitä tämän kirjan käyttäjälle. Lukuunottamatta joitakin pikku puutteita ne on laadittu huolellisesti. Esimerkiksi pylvästammi, vieläpä hyvä kotimainen alkuperä, mainitaan sivulla 79, mutta pylvästamma ei kuitenkaan löydy hakemistosta

eikä myöskään tekstistä erikoismuotojen kuvauksista.

Tekijät mainitsevat, että laji- ja lajikeluettelon ajantasaisuus on tarkistettu myös ulkopuolisin asiantuntijavoimin. Lukijalle jää kuitenkin epäselväksi, mistä nyt virallisina esitetyt nimet ovat peräisin. Lähteet olisi hyvä mainita tässä luvussa ja sen kirjallisuusluettelossa. Samoin olisi kiinnostavaa tietää, ovatko epävirallisina esitetyt nimet tekijöiden hyviä ”hatusta vetoja” vai jo jollain tavalla vakiintuneita.

Tuhat kuvaa kertoo enemmän kuin tuhat sanaa

Tällaisessa kirjassa kuvituksella on hyvin tärkeä tehtävä. Lähes kaikista käsitellyistä erikoismuodoista onkin onnistuttu saamaan kirjaan kuva. On huomattava, että tässä kirjassa erikoismuotojen kuvaus tehdään nimenomaan kotimaasta löytyneiden ja rekisteröityjen puuyksilöiden pohjalta. Kirjan kuvat esittelevät myös havainnollisesti erikoismuotojen lisäämistä, tutkimusta ja käyttöä viherrakentamisessa. Kuvitus on yleisesti ottaen informatiivinen ja elävä. Osa kuvista on jäänyt kuitenkin hieman sameiksi, ja toisinaan on jouduttu tyytymään melko pieneen kuvakokoon. Aivan kaikilta osin ei kuvavalinta ole mennyt nappiin. Esimerkiksi riippakuusen oksarakenne ei erotu kunnolla sivun 37 kuvassa, ja hieman epäselviksi jäävät myös viereisen sivun surukuuset. Tammenlehtilepän erikoisuus ei parhaalla tahdollakaan erotu sivun 86 pienestä kokopuu-kuvasta.

Erikoismuotoja esittelevän osan taitto on ollut epäilemättä haastava tehtävä, kun lukuisat pikkukuvat kuvateksteineen on pitänyt mahduttaa juoksemaan sopivasti leipätekstin rinnalla. Lopputulos on paikoitellen hieman levoton, kun jokainen sivu on erilainen erikokoisten kuvien, tekstien ja kirjainsinkokojen palapeli. Olisikohan taitto kahdelle paltalle ollut sittenkin selkeämpi ratkaisu? Toisaalta joukossa on myös kauniita ja harmonisia sivuja, ja yleisilme rauhoittuu kirjan jälkipuoliskolla, missä on voitu käyttää lukumääräisesti vähemmän, mutta isompia kuvia.

Kirjan kansi on kaikessa erikoisuudessaan hyvin kaunis. Se erottuu varmasti toinen toistaan vihreämpien puutarha- ja metsäkirjojen valtavrasta.

Voidaan tietenkin kysyä, miksi kotimaisten erikoismuotojen lisäystä ja käyttöä edistävän kirjan kanteen on valittu kuva taalainkoivusta (*Betula pendula* f. *dalecarlica*), joka on alun perin löydetty Taalainmaalta Ruotsista. Mutta kukapa tietää, jos vaikka kyseinen koivu olisikin löytynyt juuri tuon seudun vanhoilta metsäsuomalaisten asuinsijoilta?

Kirja kaikille puista kiinnostuneille

”Metsäpuiden erikoismuodot” on tuoreesta näkökulmasta kirjoitettu, uutta tietoa sisältävä ja mielenkiintoinen kokonaisuus. Samalla se on kannanotto kotimaisen koristepuutuotannon puolesta. Tällaista metsä- tai puutarhakirjaa ei ole ennen kirjoitettu. Pienistä epätasällisyyksistään huolimatta siitä tulee jokaisen puutarha-, metsä- ja viheralan ammattilaisen käsikirjaston perusteos, ja sitä voidaan käyttää myös havainnollisena oppikirjana. Kirjan voi lukea herpaantumatta kannesta kanteen tai käyttää haku-teoksena. Se kiinnostaa varmasti kaikkia dendrologian harrastajia sekä muutoin puiden muotojen rikkaudesta ja metsäluontomme monimuotoisuudesta viehättyneitä.

■ MMT Anneli Viherä-Aarnio, Metsäntutkimuslaitos, Vantaan toimipaikka. Sähköposti anneli.vihera-aarnio@metla.fi